

HALOTTI ORATIO,

MELLYBEN

NÉHAI MÉLTÓSÁGOS GROF
BETHLENI

BETHLEN IMRE

UR Ő NAGYSÁGÁNAK,

FELSÉGE^s ASZSZONYUNKNAK, AZ ERDÉLYI EXCELSUM
REGIUM GUBERNIUMBAN EGYIK BELSŐ TANÁTS HIVÉ-
NEK, AZ ERDÉLYI REF. EKKLÉSIÁK', COLLEGIUMOK' ÉS OS-
KOLÁK' FŐ-CURATORÁNAK - -

UTOLSO TISZTESSÉGET TETT, ÉS ARROL EGY KEVÉSSÉ BŐ-
VEBBEN BESZÉLTET, HOGY *AZ EMBER AZÉRT SZÜLETETT,*
HOGY MÁSOKKAL JÓL TÉGYEN.

K O V Á T S J O S E F.

ALSO RÁKOSON.

MDCCLXV. SZENT-IVÁN HAVÁNAK XVI-dik NAPJÁN.

SZEBENBEN,

Hazánknak Ékecségei, Méltóságos Urak és Méltóságos Uri Aszszonyok!

Tekintetes és Nemzetes Ferjfiak és Aszszonyok!

Isten Beszédének bivu Sáfári, Tiszteletes Tudós Férjfiak!

Minden Renden lévő Szomorú Halgatóim!

Elette akarom, hogy én-is Nemes Hazánk' Fő-Rendeinek és Ékecségeinek ezen nevezetes és számos egyben-gyűlésében elő-állithatom ama régi Római *Imperatorokat*, a' kiket *JULIANUS Imperator*, az ő előtté élt Római Tsászárokról és *NAGY SÁNDORROL* írt híres Könyvében, az Isteneknek Gyűlésében mustrára egybe-gyűjtött vólt. Mindenik ezen *Imperatorok* közül vágyván a' többek-felett-való Ditsőségre és Tiszteletiségre; mindent el-követett, hogy az Isteneknek vokfokat megnyerhetné. De mint-ha a' többi leg ottan ki-mustráltattak vólna, oda léfznek az Isteneknek ditsőséges gyűléséből, nem maradván ott többen, hanem *NAGY SÁNDOR, JULIUS CAESAR, AUGUSTUS, TRAJÁNUS, MARCUS ANTONINUS, és CONSTANTINUS MAGNUS*. Nagy *Competitorok*, a' régiségnek, sőt az egész világnak leg nagyobb *Herosai*, vagy inkább tsudái: valósággal nagyobbak, mint amaz Arany-alma és szépség felett vetélkedő három Isten-aszszonyok! Mindenik hatalmason forgatja a' maga ügyét: elő beszéli, minémű Jufon kívánja a' többek-felett-való Rangnak, Ditsőségnek leg felsőbb gráditsát: és e' végre életének folyását, Virtusinak fényességét, győzedelmének fokságát, hatalmának, bírodalmának tsaknem minden határ-nélkül-való nagyságát elő-fzámlálja. Ezek közül

akár-mellyik tselekedeteinek fényessége el-vette volna a' halandó ember' fzemének fényét, hogy igazat ne láthasson: de a' halhatatlan Istenek, a' kik mindent a' maga valóságában szoktak meg-fontolni, más regulát követnek ezen ítélet-tételben. El-küldik MERKURIUST, hogy menjen végére, mi lett légyen kinek-kinek közüllök fel-tett tzélja és vége egész életében: mitsoda *principiumok* és indító okok szzerint igazgatták és viselték Felséges Hívataltjokat és Méltóságokat? NAGY SÁNDOR azt feleli, hogy az ő tzélja a' volt, hogy az egész világot meg-hódoltsa; hogy az ő birodalmát a' napnak fel-jövele és annak enyészeti határozza-meg, annyira, hogy valami-képen az égen egy nap legyen, úgy szintén a' földön-is ő egyedül legyen Fő *Monarcha*. JULIUS CAESAR pedig azt mondja, hogy ő minden tselekedeteit, győzedelmeit arra intézte, azért élt és azért holt, hogy a' Rómában-való nagy és Fő Tisztviselőknek leg felsőbb gráditsára egyedül lépheffen és azon meg-maradhasson. AUGUSTUS Tsáfzár-ra menvén a' rend, így szól MERCURIUSNAK, hogy ő azon igyekezett, azon munkálódott, hogy az akkor mind az *Eufrátes* vizéig szélefen ki-terjedett Római Birodalmat virágzó állapotba tehesse, azt békeségben meg-tarthassa, és az igazságnak 's egyenes-ségnek finór-mértéke szzerint igazgathassa. TRÁJÁNUS azt feleli, hogy néki azon *ambitioja*, nagyra vágyása és tzélja volt, a' mely NAGY SÁNDORNAK, hogy t. i. meg-győzvén, el-vesztvén ezen mi Hazánkban akkor uralkodó *Dacusok* Királyát DECIBALUST, és Országát el-foglalván; meg-győzvén az *Arméniai* és *Párthiai* Királyokat: az ő Birodalma tovább nem az *Eufrátes*, sőt nem-is a' *Tigris* folyó-vizekkel, hanem a' Nap-keleti és Déli Tengerekkel hatá-roztassék-meg. Következik végtére MARCUS AURELIUS ANTONINUS *Imperator*. Ez-is meg-kérdetvén, azt feleli nagy alázatofsággal, hogy néki gyermekségétől-fogva egész életében a' volt leg fő-vebb gondja, hogy az *Isteneket* kövesse. Tetfzett az ő *principiuma* és életének igazgató régulája az Istenek gyűlésének úgy-annyira, hogy mindjárt azoknak voksolások szzerint ezen gyűlésben néki minden *Imperatorok* felett-való Rang, Ditsóság és hely adattatnék. Mí-dőn pedig meg-kérdettetnék, hogy miben követné az Isteneket? Abban, úgy-mond, hogy az elmének értelem és akaratbéli tehetségeivel jól éljen, és *hogy másokkal jól tégyen*.

Ne gondoljátok pedig Sz. H. hogy az említett híres *Auctor*, JULIÁNUS Császár ezt csak a' históriának meg-ékesítésére gondolta volna. Nézzétek-meg ezen Ditsőséges *Imperator*nak, M. A. ANTONINUSNAK, a' ki nagy böltségségeért *Filosophus*nak neveztetik, bölts írásait, életét, tselekedeteit, Virtusait, mindenek-felett pedig az ő *Jó teteményeit*: ti-is meg-ítéltek, hogy ő a' másokkal-való *Jól tévésben az Isteneket követte*. E' mellett Királyi-Páltzája és tudós Pennája mint-egy vetélkedtenek, hogy ötet halhatatlanná tegyék. Egy bölts Munkáját, mellyet írt *Önnön-magához*, hogy a' lenne az ő életének és erköltseinek tiszta tüköre, és a' mellyben egy Bölts és Jó Fejedelemnek, egy Közönséges jóra szülött Igazgatónak köteletségét és *ideáját* gyönyörűségesen elő-adja, ma-is csak a' nem betsülli és nem olvassa, a' ki azt tartja, hogy csak magáért születik e' világra. Ezen *Imperator* pedig, a' mint életében, úgy az említett Könyvben-is sok helyeken ezen régulat, mint minden vetélkedés felett-való igazságot fel-téfi, hogy *az ember azért születik, hogy másokkal jól tégyen*.

Tetfzik nékem Sz. H. M. ANTONINUSNAK ezen *Principiuma* és régulája; (vajha ti-néktek-is mindnyájon valóban tetfzenék!) a' mellyet a' mint hallátok, az Isteni ítélet-tétel nem csak helyben hagyott, hanem a' több Virtusok-felé helyheztetett: a' mellyet minden ember kíván, hogy leg-alább más ő reá nézve gyakoroljon: a' mellynek követése-nélkül egy Nemes indulatot és egy kegyes szívet csak úgy gondolok én, mint a' Napot világosság és meleg-nélkül: a' melly-nélkül az emberi Társaságot úgy képzelem, mint egy Fene vadakkal tellyes ligetes erdőt avagy havast. Nem ítéletek, úgy vélem helytelen dolognak, hogy én-is el-hagyván a' több *Imperatorokat*, életeknek *ambitióból*, avagy csak önnön-magok tulajdon hafznoknak kereséséből, vagy pedig más hasonló tekintetből származott régulá-jokkal: kövessim M. ANTONINUSNAK soha eléggé meg nem dí-tsértethető *Principiumát*, sőt a' Természet Urának az emberi-természetbe óltott Törvényét, hogy t. i. *az ember azért születik, hogy másokkal jól tégyen*. Szenvajdetek-el azért engemet csak egy óráig, a' míg meg-hidegedett tetemeire nézve ezen gyászos Koporsóban fekvő, de a' Közönséges jónak egyenes szívvvel és indulattal, fáradhatatlan szorgalmatossággal-való munkálódásában életét el-töltött Néhai Kedves emlékezetű Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN IMRE

Ur ő Nagyságának, a' Királyi Felségnek az Erdélyi *Excelsum Regium Guberniumban* egyik *Actualis Intimus Consiliarius*sának, az Erdélyi Ref. Ekklesiák, *Collegiumok* és Oskolák Fő *Curator*ának és Jól-tévő édes Attyának fzoikatlan és darabos *Oratiom*-által utolsó tífzteséget téfzik, és arról egy kevésé bővebben beszéllek, hogy az *ember azért sületik, hogy másfokkal jól tégyen.* Nem tudnám én lengeteg *Oratiomat* külső tzifrasággal és kerefett színekkel ékesíteni: de ha valamit ahoz értenék-is, el-tílt engemet attól a' jelen-való materiának természeti és méltósága. Meg kell egyezni a' beszédnek a' dologgal. Valóságot kíván a' Jó tétemény, és meg nem fzenvedi a' fzíneskedést: félre téfzen az én arról-való *Oratiom*-is minden fzínt és tzifraságot.

Nem új Kérdés az e' világon, hogy miben követheti a' halandó ember a' halhatatlan Istent, avagy miben lehet hasonló az Istenhez? Sokan mai-is sok-féle-képen felelnek erre: sőt a' régi Filozofusok között ezen Kérdésnek meg-fejtése egészsz *Seftákot*, fzakadáfokat fzerzett. Sokak azon igyekeztenek, hogy magokat és másokat-is világi életekben, a' gyönyörűségnek, akár minémű legyen az, leg-felsőbb gráditsára emelhefsék: úgy gondolkodván, hogy az Istennek-is bódogsága abban áll. A' leg híresebb *Sefta* pedig úgy gondolkodott, hogy leg közelebb járul az ember az Istenhez, ha magát minden fzmoruság, fájdalom és indulat alóll ki-véfzi, avagy ha magát ezekben érzéketlenné téfzi. Ama' külső Irók közül leg első Iró, *Homerus*, a' mint már ezt igen régen meg-jegyzették, a' menyit használt írásával, majd ugyan annyit ártott. Mert hogy az ő Isteneihez az emberek hasonlókká tégye; önnön-magokat az Isteneket tette az emberekhez hasonlókká, fel-ruházván azokat emberi vétkes indulatokkal, haraggal, kevésységgel, Kegyetlenséggel, bújasággal, főfvenységgel 's több ezekhez hasonló vétkekkel. Holott azon kell vala munkálódni, hogy az emberekbe adhatna Isteni indulatokat. De ha az Istennek Beszédét és az abban elő-adatott tífzta erköltsi tudományt meg-nézzük: ha a' természetben es Kegyelemben való minden munkáit meg-tekintjük: sőt ha a' józonon okoskodó Pogány Filozofusok közül-is *Platonak*, *Ciceronak*, *Senecanak*, *Antoninus Tsászárnak* 's több ezekhez hasonlóknak írásaikot meg-olvassuk: mindenütt azt látjuk, hogy az ember világi életében leg inkább követi az Istent, ha *másokkal jól téfzen.* Nem rekeszték én ezzel-ki egyebekben-való hason-

latofságot-is: de igaz az, hogy nintsen az Istennek tulajdonsági között egy-is, a' mellyhez az ember inkább ragaszkodjék, a' mellyet inkább fzeressen, a' mellynek gyakoroltatását inkább kívánja, mint az ő Jóságaét: a' mellyből folynak és bé-töltik e' világot az ő Jó-téteményei. Minél nagyobb világofságot és nevededést véfzen a' *Physica*, a' természeti dolgok körül-való tudomány: annál bizonyosabb lészzen az, hogy a' Naptól-fogva a' Tengerekig, sőt a' földnek leg belső részéig valami vagyon, az, az Istennek emberekhez-való mint meg-annyi Jó téteménye. Sőt nintsen csak egy-is olly el-vette-tett állapotban-való ember, a' ki magán minden fzem pillantásban ne láthassa az Istennek Jó téteményeit, mellyek akkor-is közöltetnek ő véle, midőn azokat nem érzi. Követi azért az ember az Istent, midőn mint egy *Földi-Isten*, avagy mint *Aristoteles* nevezi, mint egy *halandó Isten*, az ő Jó téteményeit minél gyakrabban és minél többekre ki-terjeszti. *Herculest*, a' mint *Cicero* írja, az ő fok-féle Jó téteményei, és az ő utánna következett világ előtt azoknak fenn-maradott és el-törölhetetlen emlékezeti az Istenek közé helyhez-tették. A' régi Egyiptombéliek az ő kedves *Osiris* és *Isis* Isteneket és Isten-Afszfzonyokat, akár-kik lettenek légyen azok életekben, nem egyébért tisztelték, a' mint önnön magok szóllanak, hanem Jó téteményeikért. Maga *Osiris* egy ő-néki emeltetett ofzlopnak alsó részén ezt írja avagy mondja: Én az egész földet bé-jártam az Indiai meg nem lakható fővenytől-fogva az Göntzöl-fzekerének jeges Tengeréig, a' Dunának eredetétől-fogva mind a' Tengerig, és mind ezeket bé-töltöttem az én találmányimmal és Jó téteményeim-mel. Sőt bizonyos az, hogy a' régiség között semmi az Isteneket annyira nem szapartotta, mint fok nagy *Herosok*nak Jó téteményeik. Nem ment ugyan épen ennyire a' Keresztyénség, hogy a' Jól-tévő *Herosok*at Istenekké tégye, de azokat mindenkor úgy nézte, mint valami Földi Isteneket. Minden ember vágyik természet fzerint a' Jóságra, fzereti ha Jónak, sőt leg-Jobbnak tartatik, haragszik pedig ha roszfzznak nevezetük: még-is igen fokban idegenek a' másokkal való jól-tévéstől. Képzelje valaki, ha lehet, a' *Circulust* kerek-ség-nélkül, a' *Triangulumot* három fzegelet-nélkül, a' tüzet meleg-nélkül: de én soha nem gondolhatok egy Jó embert Jó tétemény-nélkül.

Hogy pedig a' Jó-téteménynek természetét és fzükséges-voltát, sőt annak akadályait-is világosabbá tégyem; vizfzjá még-ye-
 k annak

eredetére, az Adakozásra: a' melly minden vetélkedés-nélkül egy azon Virtusok közül, a' mellyet az ember e' világon leg-inkább be-tsüll, mint-hogy leg-ritkább és a' többek között leg-fényesebb, annyira, hogy még az utánnunk következő világ-is azt szeme előtt el-nem veszi. Ollyan Virtus, a' melly örömet és gyönyörűséget indit az emberben, midőn azt, a' mije vagyon, másnak hasznára fordithatja. Ollyan Virtus, a' melly az embert meg-tanítja, hogy ő nem Ura, hanem csak Sáfára azon jóknak, a' mellyeket a' Jó Isten reá bízott, hogy életében ki-oztogaßson; követvén ebben a' maga Jó-téményeit mindenekkel bővségesen közlő Istent. Ollyan Virtus mon-dom az Adakozás, a' melly magát magába soha nem szorithatja; (*est Virtus elastica*) a' melly ki-terjeszti és közli magát minden-rendbéli emberekkel, szegényekkel, gazdagokkal, barátival és ellenségivel, sőt még azokkal-is, a' kik mi-utánnunk sok esztendőkkel születtenek. De meg-kell azt vallani, hogy igen meg-szoritatott ezen drága Vir-tus; lévén egy-felől mellette a' *Charybdis*, más-felől a' *Scilla*, a' tölhetetlen fösvénység és a' tékozlás avagy vesztegetés. A' Fösvény azt tartja, hogy ő csak magának született, sőt hogy mindenek érete-vagynak. *In nullum avarus bonus est, in se pessimus.* A' Fösvény senkihez nem jó, magához pedig leg-rozsíszabb. *Avarus, nisi cum moritur, nil recte facit.* A' Fösvény csak akkor tselekszik jól, midőn meg-hal: mert csak az-után lehet másoknak élni az ő keresett javaival. A' Vesztegető avagy tékozló nem nézi sem másnak hasznát, sem ma-ga és Háza romlását, ki-hánnya a' mije vagyon. Régi mondás, hogy a' Tékozló az ő Eleinek és gyermekinek eleven koporsója, a' melly midőn mindeniket el-nyelte, akkor-is ollyan üres, mint annak előtte. Ki mondja azért adakozónak *Caligulát, Nerot, Caracallát, Heliogaba-lust, Cleopatrá*t, hogy olly hihetetlen Kintset, a' mint írják az ő éle-teket író Historikusok, kevés idő alatt haszontalanságra el-veszteget-tenek? Mellyből az ő Országaiknak csak az a' haszna lett, hogy az ő Kintseiket, mint a' fösvény emberekét, a' föld ő vélek együtt el-nem rejtette. Az Adakozás pedig, avagy a' másokkal-való jól-tetés, mint-egy a' leg-hasznosabb virtusok közül, okoson és böltsen, jó in-dulatból és jó végre, az idő, alkalmatosság és maga tehetsége sze-rint közli Jó-téményeit szegényekkel, gazdagokkal, és ez által ma-gát meg-külömbözteti mind a' tékozlástól, mind pedig valami *ambitio*-ból szár-

ból származott adakozástól. Mert (1) a' valóságos Jól-tévé nem keresi tsak a' gazdagot, a' ki ki-mutató tüköre avagy trombitája Jó-téteményinek: hanem elő-vélzi a' szegényeket-is mindenek-felett, kivált a' kiket a' Kegyefség, a' benne magától elő nem mehető Virtus, a' nagy érdem, porban heverő szegénységek és szerentsétlenségek mellett más olyan forsu emberektől meg-külömböztet. (2) A' Jól-tévé máznak szukségéhez és az önnön maga tehetségéhez magát leg-elsőbbben-is meg-méri: ne-hogy egyfzer vagy egynek annyit adjon, hogy tovább avagy többekhez magát ne gyakorolhassa. (3) Valamint egy-felől nem a' máséból, az az, nem erőfzakkal, tsalárd-sággal kerefett javaiból, hanem a' magáéból adakozik: úgy-szintén más-felől még a' kérőnek-sem ad ártalmas és véfzedelmes dolgokat. Avagy Jó tétemény-e a' hideg-lelésben és hévségben-való embernek jeges-vizet, a' haragban dühösködőknek fegyvert adni? A' mint *Seneca* mondja, szép dolog valakit akarattja ellen-is meg-tartani: de nyájas és hízelkedő gyűlölség annak kérésére véfzedelmes dolgot adni. De vagynak, vagynak Sz. H. a' kik nem a' másokkal-való jól-tévésre, hanem az emberi nemzetnek rontására születtettek: a' kik az ő emberi-indulatot le-vetkezett véfzettségek szerint, Istentelenségeknek végbe-vitelére fordítják a' Jó-téteményeket. Tellyesek e' féle példákkal minden hiftóriák a' leg-régibb időktől-fogva mind e' mái napig. Keleptzében a' madárnak, horogban a' halaknak eledelt adni, hogy megfogattassanak, avagy Jó-tétemény-e? *Viscata, hamata beneficia!* Így nevezi az e' féle Jó-téteményeket *Plinius* egyben az ő Levelei közül. Test-véreiknek, attyok-fiainak, barátjaiknak, hazájoknak, sőt még a' Koronás Fejeknek is, a' vélek-való jól-tévésnek szép színe alatt bé-adják édes borbán a' mérget és véfzedelmet. Az ilyenekről mondja *Laocoon*; - - - *timeo Danaos & dona ferentes*. A' Görögöktől még akkor-is félek, mídön ajándékot hoznak. (4) Az Adakozás önként gyakorolja magát, mihelyt illendő *objectumot* és személyt talál: meg-előzi a' kérést, vagy pedig azt mindjárt követi. *Bis est gratum, quod opus est, ultro si offeras*. Kettős kedvesége van annak, a' mit önként adsz. *Inopi beneficium bis dat, qui celeriter dat*. kétfzer ad a' szűkölködőknek, a' ki hamar ad. Maga a' mindenekkel jól-tévő Isten-is a' Jól kedvű adakozót szereti. A' halogatás, az erőfzakkos adás, egy tekintet, egy kedvetlen szó el-vélzi a' Jó-téteménynen minden kedves-

kedveségét. Erőszakkal mástól valamit el-venni, nem Jó-tétemény. Ha sok kérés és Könyörgés által, alkalmatlankodás avagy szégyen által indítván, valamit adsz; nem-de nem erőszakkal kényszerítetel-e arra? Erővel vész-el, vagy meg-vásárolja az olyan kérő a' Jó-téteményt. *Nulla res carius constat, quam quae precibus emta est.* Azt mondják a' régi Rómaiak, hogy nints egy dolog-is drágább, mint a' mellyet Kéréssel és Könyörgéssel vészen valaki. (5) Az Adakozás nem a' maga hasznát, hanem az el-vévoét forgatja maga előtt. Nem-de nem kereskedés-e, nem vásárlás-e, ha valakivel azért tézsz jól, hogy ő tölle annyi vagy több Jó-téteményt vehess? *Malus est vocandus, qui sua causa est bonus.* Mind rosz ember az, valaki csak magáért jó. Mellyik Virtus, az-e hogy *Arcefilaus* azokkal-is jól-tett, a' kik nem tudták, honnan és kitől jött a' Jó-tétemény; vagy pedig hogy *Julius Caesar* azért adakozott, hogy az ő Hazája-béli leg-első Tisztsegeket magáévé tehesse? Sokak pedig a' Jó-téteményt nem pénzért hanem ditsőségért, ditséretért szokták el-adni. Az ilyen *bonus videri, quam esse mavult.* Inkább akar jónak láttatni, mint jó lenni.

De nem akarom én szánt-szándékkal, Sz. H. a' másokkal-való Jól-tévést szorosabban meg-határozni: ne-hogy ez által sokakat az adakozástól el idegenitsek. Jó-téteménynek nevezem én mind azt, valamit az ember a' magaéból önként másnak ad, hogy annak hasznájon. Két-féle utat látok pedig én a' jól-tézésre. Elsőbben midőn a' Jó-téteménynek helye, ideje és *objectuma* mint-egy meg nem haroztatik. Ki-hat egy egész Országra, sőt az egész világ: által-mégyen egy Nemzetségről a' következő Nemzetségre. Midőn t. i. az ember a' maga elméjének és testének tehetségeit úgy gyakorolja és úgy ki-miveli, hogy tudománnya, találmánnya, tanátsa, munkája, szorgalmatossága által az emberi nemzettel jól-tézen. Valamenyivel nagyobb pedig ez a' köteletség, hogy az ember másokkal jól-tégyen: annival nagyobb a' vétek azon Szülékben, a' kik az ő gyermekeiket, vagy azon Ifjakban, a' kik magokat olyan állapotba nem tézik, hogy másoknak szolgálhassanak. Avagy jól-tézen-e mással, a' ki magával jól-tehetetlen: a' ki másnak elméjével gondol, másnak szájával szól, másnak szemével lát, másnak pennájával ír? A' kik csak számmal szaporítják az emberi nemzetet: a' kik lágyágban és puha henyeségben élven, vesztegetik Eleiknek és a' Földnek javait. *Lolia & in-*

utilia terræ pondera! A' kik a' földnek, másoknak, sőt magoknak-is terhére vagynak. Sokan a' régiek közül az e' féléket nem számlálták az emberek közé. Itéljétek-meg azért igazságát avagy keménységét ezen Törvényeknek, hogy t. i. a' régi Egyiptom-bélieknél, a' mint *Di-dorus* fel-jegyzette, ilyen Törvény volt, hogy az a' féle henye és haszontalan emberek minden külömbség-nélkül meg-ölettesfennek, az *At-béné*-bélieknél pedig meg-büntettesfennek: a' *Solon* Törvénnyei közül pedig egy volt ez, hogy ha a' Szülék tudományokra avagy valami hasznos mesterségekre nem tanítatják gyermekeiket, ezek ne tartozzanak azokat vénségekben táplálni. Ellenben pedig nagy és méltó dítsérekkel ékesítették eleitől-fogva azokat, a' kik hasznos rendtartásokkal, közönséges jóra tzelező bölts Törvényekkel, tanátsal, tudománnyal, vitézséggel hazájoknak használtak. Tsak-nem Istennekké tették azokat, a' kik hasznos dolgoknak tudományoknak, mesterségeknek fel-találásával bódgították az emberi nemzetet: a' melyek mi-reánk-is örökség-szerint szállván, élünk vélek; jól-lehet honnan és kitől jőjjenek, gyakorta nem tudjuk. Hogy sokaknak elő-hozásaival únalmas ne légyek: há az, a' ki a' Könyv-nyomtatásnak mesterségét fel-találta Három-száz egy néhány esztendővel ennek előtte, akár-ki lett-légyen az, ezen halhatatlan Jó-téteményt velünk nem közlötte volna: oda volna ma e' világ bódogságának és dítsőségének nagyobb része. Mit szóljak pedig a' tudományoknak hasznáról? Ollyan időben élünk, Istennek hálá, mellyben azokat dítsérni szégyenleném: és nagyobb nevetségre tenném-ki magamot, mint a' ki az aranyat és gyémántot kezdené dítsérni. Tudja a' tudományoknak hasznát még az-is, a' ki ennél egyebet semmit-sem tud: a' melyek az ő meg-vetetésekért bizonyoson boszut szóktak állani. Egy szóval, tanítják minden idő-béli Históriák, és ezek mellett a' tapasztalás, hogy virágoznak azok a' Városok, Országok, a' hol a' tudományok virágoznak: és ellenben hanyotlanak, sőt pufztulással fenyegetnek mind azok, a' honnan a' tudomány számki-vetésbe mégyen. Még a' *Mars*-is *Minerva* segítsége-nélkül kevésre mégyen: tudja ezt ma az egézfz világ. De tanítják azt-is minden Históriák, hogy a' tudományoknak bódg állapotja minden helyeken függ a' Fő-rendektől. Elöl-járót, vezért, táplálót, segitőt kívánnak azok: a' kiktől nyúgodalmat, helyet, betsületet, indulatot, segítséget nyerhesfennek. Láttá ezt a' régiség, és azért *Apollot* elől-

elől-járóul és segítőül adta a' Musáknak. *Sint Mæcenates, non deerunt, Flacce Marones.* A' mihelyt *Mæcenasok* találtatnak, tudós emberek-is mindjárt vagynak. A' Tanítók plántálnak, a' Jól-tévők öntöznek, az Isten pedig nevededést ad. Miért, hogy *Nagy Sándor* idejében tudós emberek, az-után fel nem találtatható Kép-írók és más-féle mester emberek olly nagy számmal találtattanak, mint-ha az égből hullottanak volna-le, avagy pedig valami termékeny eső után a' földből nőtenek volna-ki? Azt írja ezekről *Plutarchus*, hogy ezek nem annyira *Nagy Sándor* idejében mint *Nagy Sándorért* vóltanak. Mert valamiképpen hogy a' bőv termést nem annyira a' földnek jósága, mint az időnek termékeny és jó járása, és az égnek kedves mértékletessége fzerzi: fzintén úgy a' Mesterségeknek és jó elméknek nevededését, a' Fejedelmeknek és Fő-redeknek adakozása, azokhoz-való fzereteti, azoknak betsülése okozza. Ha egy *Augustus*, egy *Mæcenas*, (a' kinek örökös ditséretére és tisztetségére ma-is a' tudósoknak és tudományoknak jó *Patronusi Mæcenasoknak* neveztetnek) ha, mondom, azok nem lettenek volna; úgy tartják, hogy ma *Virgiliusnak*, *Horatiusnak* és más fok Iróknak szép munkájokat nem olvasnók. Ha egy *Ptolemæus Philadelphus* és más *Ptolemæusok* nem éltenek volna: ama' híres *Bibliotheca* nem gyűjtetett volna, sem *Alexandria* annyi tudós embereket nem nevelt volna. M. ANTONINUSNAK böltsesége és adakozása nem tsak *Athéné-várofsában*, hanem *Romában-is*, a' mint *Herodianus* írja, fok bölts és tudós Férjfiakat fzült. És hogy fzánt-fzándékkal ne fzólljak fok *Mæcenasokról*: meg-érzette e' világ a' Tizen-hatodik *Sæculumban* Ötödik *Károly* Tsáfzárnak, *Franciscusnak*, *Frantzia Ország Királynak*, a' *Medicea* Familiának és több más Fejedelmeknek, Fő-embereknek a' tudományoknak nagy fetéségből-való ki-hozásokra tett hafznos költségeket. Nem rejtheti vala-el magát e' világnak egy fzegeletében-is valamelly tudós elme, a' melly tsak valamit ért a' Tudós világban. Tizen-negyedik *Lajos* *Frantzia Orzági Királynak* adakozása előtt. Első *Péter*, *Mufzka Orzágnak* ditsőséges Czárja, kétfzer járta-el *Europának* leg-fenyesebb Országait, és azokból a' tudományokat, a' tudósakat, a' mesterségeket, mester-embereket magával vitte-bé azon tudatlan Nemzet közé, olly lábra állitván azokat, hogy már ma *Mufzka Ország* a' jól kimivelt Nemzetekkel kezd vetélkedni. Mitsoda kíváltképen-való hafznát vette a' *Római Respublica*, hogy *Görög Országot* meg-hódoltatta?

Azt mondja *Horatius*: *Græcia capta ferum victorem cepit, & artes Intulit agresti Latio*. A' meg-győzöttetett Görög Ország meg-győzte az ő-rajta győzedelmeskedőket, és a' tudományokat bé-vitte a' tudatlan Latiumba. Emlitse-k-e egy *Tbuanust*, a' Párisi *Parlamentum*nak *Præses*-sét: egy *Colbertet*, XIV-dik *Lajos* Királynak *Ministerét* és a' tudomá-nyoknak nagy *Mecenassát*: egy *Báco Verulamius*t, Angliának *Cancellari*usát és a' tudományoknak fel-állítóját: egy *Boylét*, a' ki életében *Oraculum*nak, hólta után-is e' világon egy nagy *Mæcenas*nak tartatik. Emlitenék bizony e' mi Hazánkban-is sok nagy *Mæcenas*okat, ha nem félnék, hogy a' ti engedelmetekkel viszfzá élek. Soha bizony *Newton* a' Tudós világnak tsudája nem lett volna, ha *Constantzinápoly*ban szü-letett és neveltetett volna: sem *Lejbnitzius*t Német Országnak nagyob részre nem követné, ha Oláh Országban élt volna. Ha nem említeném-is, maga a' dolog mutatja magát, hogy Angliában Száz efsztendő-től-fogva leg-alább-is állítatott-fel Három-fzáz Oskola a' Fő-rendeknek adakozásán, melyekben az Ifjuság neveltetik. Nintsen, a' mint *Plinius* mondja ama' Nagy *Trajanus* Tsászárnak mondott *Panegyris*sében, Fejedelmekhez és Fő-rendekhez méltóbb és halhatatlanabb Jó-téte-mény, mint a' mellyet a' tanítás által közölnek még a' következen-dő világgal-is. E' volt Sz. H. már e' világnak születésétől-fogva a' Jó Királyoknak és Fő-rendeknek leg-nagyobb gondjok, és ez-is léfzen a' míg e' világ tart, hogy az Anya-szent-egyháznak, a' Közönséges-tár-saságnak hafznos tudományok és nemes mesterségek tanítására és tanú-lására közönséges társaságok, *Akademiák*, *Collegium*ok állitassanak-fel. Ezek amaz örökké tartó Jó-tétemények, a' mellyeket kíván vala *Aristoteles*: *hæc sunt Tempia Imperatoriarum gloriarum*: mert ezekben a' Jól-tévők követik az Istent, meg-nyitván e' világnak a' Jónak Kút-fejeit. Innen származik valamelly *Sæculum*nak bódogsága: ezek által léfznek a' Jól-tévők halhatatlanok, mint-hogy az ő Jó-tétemények halhatat-lan. Élnék amaz sok *Academiáknak*, *Collegium*oknak fel-állítóji és fenn tartóji, valamig a' *Virtus*nak és a' tudomá-nyoknak e' világon betsületi lé-fzen. Érezzük még ma-is amaz Egyiptomi *Ptolemæusok*' e' féle Jó-té-teményeiknek hafznát: de senki-sem betsüllí amaz régi Egyiptomi Ki-rályoknak hihetetlen, de hafzontalan költségeket, mellyet tettenek valami *Labyrintus*ra és sok hafzontalan *Pyramis*okra, mellyek közül mindenikről akár-ki-is azt mondja: *Stultorum Regum & Populorum con-*

tinet acta. Egy szóval, hijában vészí a' leg-tudósbabb ember-is magának az égő gyertyát *Symbolumul* ezen mondással: *aliis inserviundo consumor*, mint az égő gyertya másokat világosítván, úgy fogyok-el, ha nintsenek *Mecenasok*.

Második út pedig a' jól-tévésre mind az idő, mind a' hely, mind pedig az *Objectum* által inkább meg-fzoritatik: mídőn t. i. a' jó-tétemény bizonyos fzemélyekben mint-egy meg-határoztatik. Ez-is gyakorta úgy esik, hogy a' jól-tévő akár-menyit adjon másnak; semmi mind-azon-által az övéből el nem fogy. A' természet indit minket, azt mondja *Cicero*, hogy mind azokkal jól tégyünk, valakikkel csak lehet, tanítván őket hasznos dolgokra, és nékiek útát mutattván az okos magok vifeletekre. *Seneca* pedig egyben az ő tudománnyal tellyes levelei közül azt írja: abban áll minden gyönyörüségem mídőn valamit tanulok, ha arra mást-is meg-tanithatok: és még a' leg-fzebb és hasznosabb dolog-is engemet nem gyönyörködtet, ha azt csak magamnak tudom. Ha ilyen-modon adatnék nékem a' bőltseség, hogy azt csak magamban zárjam, meg-vetném azt. *Nam nullius boni sine socio jucunda est possessio.* Semmi jónak bírása nem kedves, ha mással azt nem közöljük. Ha pedig mást tanítasz, ha másnak jó tanátsot adsz: avagy el-vész-é valami a' te tudományodból és bőltseségedből? Eleitől-fogva, még a' *barbarus*, leg parasztabb népek-is úgy nézték, mint valami *monstrum*at, mint a' ki el-fajult és minden emberi indulatot le-vetkezett, úgy nézték mondom, mind azokat a' kik meg-vonják még az idegentől is az olyan dolgokat, mellyek az adónak semmi kárára, hátra maradására, avagy javainak kifzebbüülésére nintsenek, az el-vévőnek pedig nagy hasznára szolgálnak. *Ennius*, egy régi Poéta igen szépen ki-tette ezen 's ehhez hasonlító dolgokat.

*Homo qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipsi lucet, cum illi accenderit.*

Vagyon-é emberi indulat abban, a' ki valakit el-tílt, hogy egy folyóvízből vizet ne meritsen, hogy a' tűznél tüzet és gyertyát ne gyűjtsön: a' ki egy el-tévelyedett embert útba nem igazított, a' ki a' vízben hánykodónak partot nem enged, hogy ki-fzálljon? Méltán hasonlítja az ilyen emberséget le-vetkezett embert a' Kutya-hoz, a' melly a' nagy rakás szénától, mellyen fekszik, el-marja az ökröt, jól-

lehet ő maga abból semít-se ehetik. Az *Athénébélieknél* közönségesé meg-átkozták, valaki egy el-tévelyedettnek az útát meg nem mutatta. Melly keservesen panaszolnak *Didónak* amaz *Aeneastól* a' szélvészektől el-fzakasztatott és az Afrikai partokra ki-vettetett Trójaiak, midőn még a' fővenyre sem akarnák meg-engedni, hogy ki-fzálljanak!

Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem

Permittit patria? hospitio probibemur arenæ:

Bella cient, primaque vetant consistere terra.

Si genus humanum & mortalia temnitis arma:

At sperate Deos memores fandi atque nefandi.

Mitsoda emberek azok, úgy szállanak, és mitsoda tartomány fzenvedhet illy kegyetlen erköltsöket? A' fővenyre-sem adnak szállást, sőt a' partnak széléről fegyverrel űznek-el. Ha az emberekkel és azoknak boszszu-állásával nem gondoltok: tudjátok-meg azt, hogy az Istenek meg-fizetnek a' jó avagy a' gonosz tselekedetért. Ha nem egyéb, *humanitas*, az emberi indulat indit mindent az e' féle Jó-téteményekre. Midőn *Arisztotelesnek* szemére hánynák, hogy egy rossz erköltsű embernek alamisnát adott volna: azt feleli, nem az erköltsén könyörültem, hanem az emberen. Olyanok az e' félék Sz. H. mellyeket fenkitől meg nem lehet tagadni; ha valaki le nem verkezi az emberi indulatot és természetet: és nem sokkal nemesebb szívet mutatnak, mint midőn fok gonosz lelkű ember azzal téfzen jót Felebarátjával és Hazájával, ha annak nem árt. Olvastam én, hogy *Amerikának* némelly részeiben találtattak olyan emberek, a' kik az Ördögöt imádták: nem azért, hogy vélek jól-tégyen, hanem hogy nékiek ne ártson. De vagy az emberben egy nemesebb indulat, melly fzerint, vagy azon egy emberi természetnek meg-gondolásából, vagy valami különös hajlandóságból, fzeretéből, könyörületességből, fáradtságos munkával is, költésének 's javainak tsonkulásával-is, ha szabad így szállani egy Keresztyénnek, és más ezer 's meg ezer-féle úton, módon tartozik az ember másokkal, sőt még ellenségével-is jól-tenni. *Mert az ember arra születik, hogy másokkal jól-tégyen.*

Hellytelennek itélem én Sz. H. ezt próbálni és meg bizonyítani, Nemes Hazánk' ki-válogatott Jól-tévőinek és *Mæcenasinak* illy nevezetes egyben gyűlésében. El-is hagyván szánt-szándékkal fok mélyebb mint világosabb erősségeket: azt jegyzem-meg, hogy nintszen az ember-

embernek minden kötelességei között csak egy-is, a' mellyen minden ember a' gyermektől-fogva az öregig, a' Pogánytól-fogva a' Keresztényénig úgy meg-egyezzék, mint ez az igazság, *hogy az ember azért születik, hogy másokkal jól-tégyen.* De még-is számtalan fokon vagynak, a' kikkel, nem tudom mitsoda el-fajúlt indulat meg-tagadhatja ezen igazságot. Ha éhezel, ha szomjuhozol, ha szűkölködöl, ha fázol, ha veszedelemben forgaszsz, és valamely embert látsz, akár ki legyen az a' világon: égre, földre reménykedel, ki-nyújtod kezeidet, hogy segítségedre jöjjön. Miért hogy nem ragaszkodol egy melletted el-mező orofzlánhoz, tigrishez, medvéhez, avagy farkashoz? Nem a' természet mondja-é tenéked, hogy *homo in adjutorium mutuum generatus est?* Az ember arra született, hogy mással jól tégyen. Ha pedig meg-esméred azt, hogy más tartozik te-rajta segíteni: miért vagy olly hamis bíró, hogy te-magadról még-is azt tartod, hogy te nem tartozol mással jól tenni? *Beneficium dare, qui nescit, injuste petit.* Nem kívánhat az mástól segítséget, a' ki máson nem segít. Ez a' Sz. Irásnak, ez a' Természetnek, e' minden Nemzeteknek változhatatlan Törvénye, hogy *mi-is azt tselekedjünk másokkal, a' mit másoktól kívánunk, hogy mi-velünk tselekedjenek.* De ha még a' minnen magunk természetét meg-visgáljuk; találunk abban, hanem-ha valaki Tigris téjen neveltetett, egy igen szép indulatot, a' melly-is, akár mit mondjanak a' Stoicus Filozofok, igen szépen illik az embernek szívébe és szájába, a' mellyet nevezünk *Könyörületességnek* 'avagy *másokon-való bánakozásnak.* Valamely rend-kivül-való esetnek avagy veszedelemnek csak hallására avagy látására-is meg-írtózik a' természet. Ellenben pedig egy nemes tselekedetnek, egy nevezetes Jó téteménynek, egy nyomoruságból-való meg-fzabadításnak csak hallása, olvasása, avagy látása-is, jól-lehet azt nem mi-magunk tselekedtük, valami különös és titkos gyönyörűséget indit mi-bennünk. Hát ha még azt mi-magunk tselekedtük volna? Miért hát, hogy az ember nem követi a' maga természetének indítását? *Homo, qui in calamitose est misericors, meminit sui.* A' ki a' nyomorulton szánakozik; meg-emlékezik, hogy ő-is ember. Sőt a' ki maga-is nyomoruságban forog, hajlandóbb hogy másokon segítsen. *Non ignara mali miseris succurrere disco.* Sok nyomoruságon menvén által, így szól *Didó,* meg-tanúltam, hogy kell másokkal jól tenni. Ama' régi híres *Athené-város* tudta menyire kell betsülni a' mások-

másfokkal-való jól tévést. Azért az *Irgalmasságnak* egy Templomot szentelt, mellyben a' másfokkal nevezetesen jól tévő embereknek Képeit helyhezette. Ezen Templomba senki nem botsáttatott, hanem a' ki a' *Magistratustól* Jól-tévőnek lenni meg-efimértetett. Nem is lehetett egy oda-való emberen nagyobb gyalázatot ejteni, mint ha néki azt vetették szemére, hogy ő sem a' Filozofusok *Akademiájában*, sem az *Irgalmasság* Templomában nem volt. Inkább követték a' Természet Törvényét, úgy gondolom, sok Keresztyéneknel amaz *Americai* minden pallérozás-nélkül való emberek, a' kik *Kilencedik Károly* Frantziai Király alatt Frantzia Országba jövéen, midőn meg-kérdezték, hogy ott mit láttanak volna leg tsudálatosabb dolgot? Azt tapasztalták úgy mondanak, hogy Frantzia Országban igen sokan egészfzen nyakig vagynak minden-féle bővségben és gyönyörűségben: de az ő Felek, (így nevezvén a' magok nyelveken az embert) igen nagy számmal kóldulnak, alamifnát kérnek az ő ajtajokon, éhel, hideggel szinte meg-halnak, és ezen a' Kegyetlenségen nagyon tsudálkoznak. *Lacedæmon*-városában egy vala a' *Lycurgus* rendelkezései közül, hogy minden gazda meg büntettetnék, valakinek házában találának olly darab Kenyeret, mellyet az egér el-vesztegetett, avagy olly öltöző ruhát, mellyet a' moly meg-ett: mivel ezeket a' szegényeknek kellett volna adni. Midőn egy fiu valami pénzt kérne Atyától, hogy egy szereztsétségbe esett barátját a' porból valamenyire fel-emelné; ilyen írtóztató szókat ad *Plautus* azon Atyának szájába:

De mendico male meretur, qui ei dat, quod edit, aut quod bibit.

Nam & illud, quod dat, perdit, & illi producit vitam ad miseriam.

A' kóldussal, úgymond, roszszul téfzen minden, valaki néki enni és innia ad. Mert mind azt el-veszti, a' mit néki ad, mind pedig annak életét meg-tartja és nyújtja a' nyomoruságra. Fene-vadnak és nem embernek tartom én, valaki illy kegyetlen *Principiumat* követ. *Mollissima corda, Humano generi dare se natura fatetur.* Nem olly szivet adott a' természet embernek, hanem sokkal szelidebbet, a' melynek szájába sokkal inkább illik *Catonak* amaz mondása: *miserum ne irriseris*, a' nyomorúttat még csak meg-se tsúfold. Inkább meg-egyezz azzal *Lactantius* szava: a' ki, úgy-mond, egy el-vefzendőt meg-szabadíthat, meg-öli azt, ha meg nem szabadíttja. De ha a' szegényeket az

ket az Isten Befzédében még jobban meg-nézzük: *sunt illi Personales praesentiae paupertatis Christi*. Maga a' Krisztus a' Koldusnak szakadozott köntöffe alatt kér te tölled alamisnát. A' Sz. Irás adja nékem Sz. H. ezen szókat szájamba. A' ki azokat kenyérrel és vízzel táplálja, a' ki azokat ruházza, bé-fogadja: a' Krisztussal tselekszi azt. Azokban próbálja az Isten a' te fzeretetedet, adakozáodat. Hát ha ezekhez hozzá téfszük ama' fok ditséreteket, mellyekkel az Isten az adakozást más Virtusok felett éppen az éig fel-emeli: ha meg-gondoljuk ennek örökké tartó jútalmát, melly örömeft meg-lehet azt tselekedettel bizonyítani, hogy az ember azért születik, hogy másokkal jól tégyen.

Tekintsük-meg már múlólág, mi lesz az emberi Tárfaságból, ha abban minden a' maga hasznát úgy kezdi munkálódni, hogy másokkal jól ne tégyen. Az ilyen embereket szépen le-írja *Lucianus Timon*nak személlýében: a' ki adakozás által meg-szegényedvén, és senkitől segítségét nem kapván, végtére *Jupitertől* igen nagy gazdagságot nyer. Ő-is ez által, mint-egy által-változván, mindjárt így kezd okoskodni: El-mégyek már e' világnak egyik szégeletébe és ott tsak egyedül, sőt tsak magamnak élek. Félre én-töllem minden barátim, atyámfiái, jó-akaróim: ezen név én-elörttem ennek utánna merő *Chimara*: sőt a' Hazám is nem egyéb, hanem valami költött dollog avagy kísértet. Senkire nem vigyázok, senkit nem fzeretek, senkiivel jól nem téfzek, sőt minden emberek léfznek az én ellenségim. Ha valakinek háza meg-gyúl, nem hogy vizet vinnék annak meg-óltására, sőt inkább arra olajat töltök. Ha egy vízben-haló kiált hogy szabadítsam-meg, nem hogy kézen-fogva ki-ragadnám őtet, sőt mélyebben bé-tafzítom. Ezek ez után az én *Principiumaim*, és ez én *Politicam*. Mondjanak engemet ember-évő farkasnak, *Misanthropusnak*: nem gondolok semmit azzal, sőt abban ditsőségemet tartom. Gondoljatok Sz. H. egy ilyen *Principiumot* követő embe-rekből álló tárfaságot; leg-alább, ha nem tárfaságot, de ilyen embe-reket bővön találtak. Gondoljatok pedig egy más tárfaságot, melyben minden llakosok emberségese, egy-mással jól-tévők, egy-más szükségét, nyomoruságát fel-segitők, egy-máson szánakozók, nemes indulatuak, a' Közönséges jónak fzeretői, elő-mozdítottói: lehetetlen hogy az elsőbbeket ezekkel egy természetü és egy nemü teremtet-

állatoknak mondjátok. Ha az elsőket embereknek nevezitek: ezek léfznek valóságos *Földi* vagy halandó Istenek. Ha pedig ezeket embereknek tartjátok: az elsők léfznek a' *Caucasus* hegyén és a' *Hircanai* pufztákon legelő fene *Tigrisek*. Ha a' bölts a' tanátsot, a' tudós a' tudományt, a' gazdag a' kintset, a' Király az erőt tsak a' maga különös hafznára tartja: oda lefzsz a' közönséges-társaság. Az egy-máfon-való segítség gyűjtötte e' világon az embereket leg-előben városokba, társaságokba: és tsak addig-is állhatnak ezek fenn, valamig azoknak lakossáik egy-mással jól téfznek. Gyönyörüséges *Ciceron*nak ama' mondása, midőn épen ezen dologról befzéllene: *cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est*. Kedvesek minden embernek Szüléi, kedvesek gyermekei, atyafiai, baráti; de mind ezeknek kedveségeket magában foglalja az ő Hazájához-való fzereteti. Mert a' ki Hazájával jól téfzen, mind ezekkel jól téfzen.

Vagyon még a' másokkal-való jól tévéfnek egy nevezetes hafzna: de a' melly olly nyilván-való, hogy még tsak emliteni-is alig ítélem szükségesnek. Nints femmi olly alkalmatos eszközü, még az elenség közül-is jó akarókat, jó barátokat, sőt azoknál valami állókintset fzerezni, mint a' jól tévés. Könnyü vólt *Nagy Sándornak*, azt írják, *Dariuszt* meg-győzni és *Perfiát* el-foglalni: mert adakozása által a' *Persáknak* szíveket úgy magához hajtotta vólt, hogy egyéb, a' mit erővel meg-venne, nem maradt a' kő-falakon kívül. *Habet in adversis auxilium, qui in secundis commodat*. Meg bódogtalan állapotjában-is vagyon annak segítése, a' ki bódogságában másokkal jól tett. Midőn egykor ama' Jól-tévő *Cyrus*, és az után *Nagy Sándor* meg-kérdezték, hogy hol vagyon az ő kintsek: azokra mutatnak, a' kiket Jó-téteményeik-által barátaikká tettenek vala, jelentvén azal, hogy azoknál vagyon az ő kintsek. Nintsen-is, a' mint *Isocrates* mondja, nemesebb kints, mint a' mellyel ilyen *titulus* alatt valakinek tartozik egy jó ember. Még az emlékezetek-is kedves a' Jól-tévőknek. Emlitem-é *Titus Imperator*t, *amorem ac delictum orbis*, e' világnak fzeretetét és gyönyörüségét, a' kinek egy estve efzébe jutván, hogy az nap senkivel jól nem tett, így szóllott az ő Barátihoz: *O amici, diem hunc perdidit!* Barátim, ezt a' napot el-vefztettem? Emlitem-é még egyfzer *Nagy Sándort*, a' ki el-mérte maga-felől mon-

dani, hogy foha fenki ötet a' jól-tévésben fellyül nem múlta; és midőn valamely nap fenkinek semmit-sem adott, azt mondotta: *bodie non regnavimus*: ma nem voltam Király. Emlitsem-él ama' *Ptolemæus*-okat, a' kik *Evergeták*nak, Jól-tévőknek neveztetnek még a' históriákban-is: a' kik közül egyik azt szokta volt mondani, hogy minden gazdagságában csak annyiban gyönyörködik, a' menyiben azt másokkal közölheti. Emlitsek-é egy *Theront*, a' ki felől így szól *Pindarus* Görög Poéta: Musám, esküdjél-meg, hogy *Theron* fogadást tett, hogy fenki, a' ki ő-hozzá járul, szegényen vízfűz nem mégyen: esküdjél-meg, hogy foha fenki olly örömeft és bővséggel, mint ő, a' fzerentsének javait nem osztogatta. Emlitem bizony ama' kedves emlékezetet, *Mæcenast*, most nem az ő Jó-teteményeiről, hanem bölts tanácsáról. Midőn t. i. *Augustus* Császár az egész Római Birodalomban békeséget szerzett volna: gondolkodik vala, hogy az ő Méltóságát le-tégye; és az ísmét úgy igazgattasék, mint midőn *Julius Caesar* előtt *Respublica* volna, *Agrippa*, egy az ő leg-belsőbb baráti közül jóvallja egy *Oratioban* ezen ő szándékát. *Mæcenas* pedig egy más *Oratioban* meg-mutatja, melly nagy kára lenne abból a' Római Birodalomnak, ha ő Császári Méltóságát le-tenné, és egyszer'smind meg-mutatja neki mi-módon kelljen igazán 's egyszer'smind olly hasznoson igazgatni, hogy mindenek ötet féljék és szerezsek. Így szól a' többek között: Te pedig a' te Jó-teteményiddel más ditsőséget és más fényességet keress. Hogy tenéked aranyból és ezüsts-ből Képeket tsináljanak meg ne engedd: mivel azok nem csak költségesek, hanem romlandók-is: de az embereknek szívekben emelj magadnak Jó-tetemények által álló-képeket. a' mellyek örökké-valók és halhatatlanok. E' szzerint minden emberek a' te álló-képeid lesznek: mert azoknak szívekben valóságos ditsóséggel mindenkor megmaradsz 's a' t. Irtóznak pedig még a' Koronás Fejek-is *Machiavel*usnak ama' gonoszfűz *Principium*ától, a' melyre ő tanítja amaz ő fok jóval és gonoszfűz tellyes Fejedelmét. Ez a' Kérdés ő-nál; melyik jobb, az-é, ha egy Igazgató magát szeretteti adakozásával, szelidségével 's a' t. vagy ha magát olly irtóztatóvá téfzi, hogy tölle mindenek rettegjenek? Sok beszédét így rekeszti-bé: *Cum homines ad arbitrium suum ament, metuant autem ad Principis voluntatem: Princeps, qui sapientia valet, eo, quod sua est, non alienae facultatis, niti studet.*

Az emberek, úgymond, az önnön-magok tetzések szerint szeretnek, de a' Fejedelemlnek akarátja szerint félnek: azért egy okos Fejedelem inkább támaszkodik ahoz, a' mi magáé, mint a' mi másé. Jóllehet ezt valamenyire láttatik szépíteni, mindjárt utánna vetvén, hogy azt mindazonáltal kerülje, ne-hogy gyűlötségben légyen a' nép előtt. E' vólt *Caligulának*, *Neronak Principiuma*: *oderint, modo metuant.* ám gyűlöljenek, tsak hogy féljenek. Mellyre azt feleli *Neronak Seneca* Filosofus:

Quidquid exprimitur grave est.

Pulchrum eminere est inter illustres viros;

Consulere Patriæ, parcere adflictis; fera

Cæde abstinere, tempus atque iræ dare:

Orbi quietem, sæculo pacem suo.

Hæc summa virtus; petitur hæc cælum via.

Inkább követi ma minden Igazgató *Alexander Severus* Tsászárnak *Principiumát*. A' ki meg-kérdetvén, ki vólna a' leg-jobb Igazgató és Fejedelem: az, úgy-mond, a' ki barátit ajándékokkal megtartja, ellenségeit pedig Jó-téteményeivel jó-akaróivá téfzi.

Ha vagynak az emberi nemben igen nagy számal, a' kik annyira önnön magokba szerettenek, hogy mást magokon kívül senkit nem szeretnek, senkivel nem gondolnak, senkivel, hanem-ha kételenségből, jól nem téfznek: vagynak bizony jó szívek és Nemes Elnék-is, mellyek a' többek felett annyira fel-emelkedtenek, mintha éppen más nemből-valók vólnának. De mindeniknek ugyan azon egy természetű és valósága vagyon: mindazonáltal egyik a' Virtus és jó nevelés által, jól ki-miveltetvén és ki-palléroztatván, magát a' másiktól annyira meg-külömbözteti, mint a' tiszta arany az arannyas földtől. A' víz mindekor ugyan azon egy: jóllehet Télben a' hidegnek keménysége miatt meg-fagy és jéggé válik, Nyárban pedig szélére és hofzfára a' szép mezőket, réteket, virágokkal mosolygó kerteket öntözi és termékenyekké téfzi. Az emberi szívnek-is ez az ő természetű, tulajdonsága és ereje, (*vis quasi elastica*) hogy abban gyönyörködjék, ha magát minél jobban ki-terjesztheti; hogy javát kívánja és munkálódja a' teremtés minden munkájának. A' kik azért mintegy tsak magokban zárattatván, tsak önnön-magokat szeretik: meg-fagyott azokban és jéggé vált a' jó természet, és a' maga folyásában

lyásában 's munkájában meg állítatott valami ellenkező minéműség-uralkodó ereje által. Emlitek azért Sz. H. tsak egy-nehányat a' nevezetesebb akadályok közül, mellyek magokat ellenébe téfzik a' jó-ság által magát mindenekkel természet fzerint közleni kívánó fzív-nek hajlandóságának: és nézzük-meg, ha vallyon nem lehetne-e azo-kat úgy el-háritani, hogy az ember vízfzá állitafsék az ő természet-fzerint-valo hívatálának gyakorlásába.

I. Tudja ez egész világ, hogy a' Léleknek hajlandósági olly szoroffan követik a' *Temperamentumokat*, a' testnek, a' vérnek és az abban uralkodó részeknek *dispositioját*, állapotját, hogy ezen egy ok-ból vagynak természet fzerint-valo együgyűk, bolondok, álomra, henyeségre hajlandók, és minden nevezetes dolgokra alkalmatlanok 's a' t. Egynek a' nagyra-való vágyás, bújaság és veszte-getésbéli hajlandóság miatt nints annyi ereje, hogy valamit keze között meg-tarthasson: a' másik testének minden kis része vérével együtt ollyan ragadó, mint az enyv; kezeit és fzívét a' görts úgy öfzve-húzta és meg fzorította, hogy azokat az adakozásra ki nem nyújthatja, hanemha többet véfzen, mint a' menyit ád. Könnyebb *Herculesnek* kezéből a' buzogányt ki-tekerni, mint az illyennek ke-zéből egy néhány garaft. Meg-kell vallani, hogy e' bizony igen rofz *dispositio* és hajlandóság: mellyet majd nem könnyebb gyógyi-tani, mint fok nemzerséges nyavalyát, melly az emberrel fzületik. Hijában befzéllem én itt leg-fzebb regulájit-is az emberi életnek. Hogy egy illyen ember a' maga indulatját le-vetkezze és mint-egy természetet változtasson, hogy magát arra tanitsa és fzoxtassa, hogy könnyen, kedveséggel és vídám tekintettel adakozzék: nintsen ar-ra jobb semmi, a' mint a' példák tanítják, mint az ottan ottan-valo adakozás, úgy hogy az illyen ember semmi alkalmatofságot el ne múlafson a' másokkal-valo jól-tévésre. Mert az attól-valo meg-fzü-nés időt és helyet ád a' maga hajlandóságát követő természetnek, a' melly fzüntelen lesben áll, hogy egy órában vízfzá végye mind azt a' földet, mellyet egy efsztendeig alig lehetett véle el-hagyatni. Ha az e' féle gyakorlás-átral valaki, a' mint *Marius* fzőll maga felől, természetté vagy természeti dologgá nem változtatja a' jól-tévést: nintsen, leg-alább eddig más mód nem találtatott annak végben-vitelére.

II. Második és leg-közönségesebb akadály, a' melly el-fordítja egy jó szívnek másokkal-való jól-tévését, e' világnak felettébb-való szereteti; a' melly származik egy helytelen vélekedésből, hogy t. i. ez életben a' leg-bóldogabb, a' ki leg több múlandó gazdagságot egyben gyűjthet. E' pedig olyan természetű, hogy minél több részre oszol, annyival inkább kisebbül. Olyan, mint amaz Arany-alma, a' mellyre három Isten-afzszonyok, vagy egy szép személy, a' kire sok *rivalisok* vagynak, és a' kit egy-is úgy el nem nyerhet, hogy a' több attól el ne essék. Ha az, a' miben ember helyhezteni világi bódogságát, olyan vólna, mint egy nagy Tenger, vagy mint a' világosság, a' mellyből akár ezer, akár száz-ezer részesüljön, még-is fogyatkozást nem szenved: úgy tartom, a' másokkal-való jól-tévés-is szintén olyan közönséges lenne. De az ember a' maga bódogságára oly dolgot, *objectumot* választ, a' melly őtet mint-egy kézen-fogva viszi a' veszekedésre és nyughatatlanságra. Tanuld-meg azért mint bölts ember, mit érjen minden dolog e' világon. Ne kívánj e' világi jókból többet, mint a' mi elég e' világi életnek némü-némü édeséssel-való folytatására: és valami azon túl vagy, úgy nézd azt, mint szükségtelen dolgot, sőt az életnek terhét. Gondolod-é, hogy a' természetnek Ura és mindennel jól tévő Attya azt választotta vólna leg-nagyobb Jónak ez életben, a' mit úgy meg nem nyerhet, hogy attól másokat meg ne foszsz, és magadnak ellenséget ne szerez: a' mellynek tartása mídön megszerzed, több nyughatatlanságot szerez, mint gyönyörüséget a' vélevaló élés? Emlékezzél-meg arról-is, hogy a' gazdagság egy oly eszköz a' melly gyönyörüséget szerez: de e' leg-nagyobb és tisztább akkor, mídön azt másnak hasznára fordítod. Emlékezzél-meg arról-is, hogy a' Virtus, és valami ahoz hasonló, egészen ellenkező természetű és nemesebb eredetű gazdagság: a' melly minél több részre oszol, annál inkább nevededik, minél többnél vagy, annál inkább szaporodik mindeniknek *fundusa*. Ez egy világosság, a' melly annál tisztábban fénylik, a' menyivel azzal többen élnek; annyival inkább világosít, a' menyivel abból többen részesülnek.

III. Harmadik akadály, melly a' másokkal-való jól-tévésnek magát ellenébe téfzi, közönségesen szólván, az elmének nyughatatlansága, akár-honnan származzék az. Egy elmének, mellyet az indulatok

dúlatok szélvész módjára ide's tova hánynak, melyet a' nagy vétkek meg-háborítanak, melyet szerentsétlen állapotja, meg-vettetése, megsértetése 's a' t. meg-fzomorítanak: nintsen ideje, hogy egy Jo-téteménynek, melyet rölle kérnek, szükséges voltát meg-vísgálja, sem kedve, hogy azokból származó gyönyörűséget, melyet érez egy tsendes elme, meg-köszolja. Bizonyos az, hogy minden okos teremtet-állatok közül leg-bóldogtalanabb az, a' ki leg-többet kíván: és a' ki leg-bóldogabb, a' leg-inkább közli a' maga jóságát és bódogságát másokkal. Ha keresed a' tökéletes szeretnek lakó-helyét, fel nem találod azt egyebütt, hanem a' bódog lelkek között. Mert az ő bódogságok, mint valami friss vízzel folyó patak, által-mégyen egy szívből a' másba, egy szüntelen-való *circulatio*, kerülés által, és a' maga édeségét és tisztaságát meg nem tarthatja, hanem a' szüntelen-való mozgás által. Valaki meg-győződött az ő ártatlan élete felől, meg-elégedett magával és állapotjával, tellyes az Istenben-való bizodalommal és a' bódog hálhatatlanság aránt-való reménységgel: még tsak tekintetével-is, ha lehet, mindenekkel jól téfzen. Mint valami termékeny gyümöls-fák, melyeknek gyümöls miatt meg-hajlott ágaik, azzal mindeneket kínálnak. Állítsd-vízfz azért elmédnek nyughatatlanságát természeti állapotjába: és meg-látod, hogy a' mindjárt követi a' maga hajlandóságát, hogy másokkal jól tégyen.

IV. A' másokkal-való jól-tévésnek akadályi közzé számlálom én utólyára, Sz. H. a' háladatlanoknak fokságát, avagy a' háladatlanságot: a' melly fok Jól-tévőknek kezeit meg-köti, fokaknak szíveket a' jól-tévéstől el-idegeniti. Ugyan-is, ki mivel az ollyan szántó-földet, és ki vét abba magot, a' melly a' mag-vetőnek semmit vízfz nem ad? Nehezen esik midőn e' féle rozfz pénzel, t. i. háladatlansággal fizet valaki a' jóért. *Ingratus unus miseris nocet omnibus.* Egy háladatlan nem tsak magának árt, hanem mindeneknek, valakik mások segítsége-nélkül szűkölködnek. Mert ha a' természet Törvénye mindeneket kötelez a' jól-tévésre: annyival inkább kötelezi bizony azokat, a' kik mások' jó-téteményeivel éltenek, a' Jól-tévőkkel-való hasonló jól-tévésre: vagy ha a' nem lehet, azoknak különös tiszteletére, szeretetére, és minden magát elő-adó alkalmatofsággal szolgálatjokra-való kézfzségre.

Nam, qui quam potuit, dat maxima, gratus abunde est:

Et finem pietas contigit illa suum.

Mert a' ki annyit ád, a' menyit tsak lehet, eléggé háládatos: és a' Kegyetség ennél többre nem mehet. Sokszor bizony a' jó indulat, az el-vett jóról-való meg-emlékezés és annak jóra-való fordítása elég háládatosság. Nem tsak az ellenség, hanem fok-féle oktan állatok-is meg érzik a' jó-téteményt: melyet valamely ember nem érez, nem tudom mi lehet e' világon, a' mi őtet meg-illetheffe? Gyűlölik-is a- mint *Cicero* mondja, a' háladatlan embert, mindenek, úgy-mint, a' ki boszfszuval illet mindeneket, és a' ki ellensége az emberi nemzetnek. A' régi Persáknál, a' mint *Xenophon* írja a' *Cyrus* neveltetéséről írt drága könyvében, keményen meg-büntették a' háladatlanokat: mert azt tartották, hogy, mivel azok jól-tévőikkel semmit-sem gondolnak, még az Istennel, barátjaikkal, szüléjekkel, hazájokkal-is tsak épen annyit gondolnak, és hogy azokat a' háladatlanság fzemtelenségre, e' pedig minden-féle vétkekre vífzi. Nem utolsó és nem-is újj Kérdés azért ez: *an detur actio ingrati?* vallyon egy háladatlant lehet-e Törvénybe idézni és úgy meg-büntetni, mint ha valakit boszfszuval és kárral illetett vólna? Mindenek meg-vallják, hogy azt meg-érdemlené: mert a' háladatlanok ellen még a' háladatlanok-is panaszolnak. De a' mint *Seneca* meg-jegyzi, ha ők a' háladatlanságért Törvénybe idéztetnének: akkor a' jó-tétemény el-vefzetné természetét és költsön adásá változnék; sőt merő adófságot fizetne minden, a' ki azért Bíró eleibe hívattnék. Háládatosnak lenni igen szép Virtus: de ha arra valaki Bíró által kényszerítetnek; tsak annyit tenne háládatossá lenni, mint adófságot fizetni. És így két dolog, a' mellynél szebb nints az emberi nemzetben, t. i. a' jó-tétemény és a' Háládatosság oda léfznek. De akár-melly gyűlölséges vétek légyen a' háladatlanság, és akár-melly fokban légyenek, a' kik a' joért roszszal fizetnek: de mind ez nem tartoztathat-meg egy jó fzívü embert a' jól-tévéstől. Sőt úgy tapasztaľjuk, hogy ezen akadályt azok forgatják leg-inkább szájokban, a' kik gyalázatos fösvény-segeknek bé-takarására más-féle Köppenyeget nem találnak. *Negandi causa nunquam avaro deficit.* Nem jól-tévő, hanem uforás és kereskedő mind az, a' ki mással azért jól nem téfzen, hogy egy valaki az el-vett jó-téteményt Interefsével együtt néki meg nem fizette.

Benefici-

Beneficium dando accepit qui digno dedit. El-vette a' jó-téteménynek jutalmát, a' ki azt méltónak adta. A' mint pedig egy Filozofus mondja: méltó hogy meg-tsalattasék, valaki kereskedik és mást a' jó-téteménnyel meg-akart tsalni. Nemde nem az Istent kell-é követni a' jól-tévésben? Hányan nintsenek, a' kik nem méltók arra, hogy a' Napnak világával és melegével éljenek: még-is a' Jól-tévő Isten fel-hozza reájok-is az ő napját, esőt ad nékik mint színtén a' jóknak-is? Hány háládatlan magzatok nem találtnak, a' kiket szü-lejek csak nem kebeleken hordoztanak: de avagy nem kell-é azért a' gyermekek körül minden jót véghez vinni? Hány mezei munkást nem tsal-meg az időnek és a' földnek terméketlensége: vallyon azért nem kell-é a' mezőket mivelní? Hányan nem szenvednek hajó-törést a' tengeren: nem kell-é azért senkinek hajókázni? A' jól-tévésben *perdenda sunt multa, ut semel bene ponas*, fokát el-vesztetesz, a' míg egy jóra találsz. Nem állhatom-meg hogy éppen ezen akadályra-való böltö feleletét ne említsem M. AUR. ANTONINUS Filozofusnak és Tsáfárnak. *Míddön te, úgy mond, valakivel jól téseß, magd-ban a' tselekedetben nem vetted-é el a' jó-téteménynek minden gyümölsét? Mit kívánsz többet? Nem-de nem emberrel tettél é jól, és nem elég-é ha azt tseleked, a' mit az Isten és a' természet te tölled kíván? Kívánod-é, hogy ő azért tenéked jutalmat adjon? Ez olyan, mintha a' sem azért hogy néz, a' láb azért hogy jár, azt kívánnák te-tölled, hogy fizess-meg nékik. Ezek a' tagok arra rendeltettek, hogy azon dolgokban el-járjanak: az ember-is arra született, hogy másokkal jól-tégyen: és míddön ő valakivel jól-tésen, azon kötelefséget, conditiót, fel-tételt tellyesíti-bé, a' melly alatt született é világra.*

Hogy pedig a' Jó-tétemény el-érje az ő tzélját, avagy hogy a' porba ne esék, függ az, nem csak az azt el-vévőtől, a' *Beneficiariustól*, hanem a' Jól-tévőtől-is: mint színtén egy laptának föld-re-való le nem esése nem csak a' lapta-fogótól vagy on, hanem a' ki-ütőtől és fel-adótól-is. El-veszti a' Jól-tévő jó-téteményinek kedves-ségét, midön azt hánnya, veti, azzal ditsekedik. *Beneficium se dedisse, qui dicit, petit.* A' ki azt mondja, hogy veled jól-tett, vizszá kéri azt te-tölled. Az ilyen ember vagy azért ad, hogy többet vé-gyen vizszá; vagy azért, hogy légyen mivel ditsekedjék. Minde-nik meg-veszett szívet és alávaló elmét mutat. *Seneca* mondása sze-

rint, *admonitio beneficii tedium facit, exprobratio odium*: ha valakit véle közlött jó-téteményidre emlékeztetfz, únalmat, ha pedig szemére veted gyűlölséget szerezfz. Ki ditséri *Cajus Caligulának* jó-téteményét, midőn egy *Pompejus Pennus* nevű Római Polgár-mesternek életét meg-tartotta; ha meg-tartásnak lehet azt mondani, a' mit valaki erővel el nem vészén? Ezen Polgár-mester midőn Kegyelmes-ségét, vagy inkább Kegyetlenségének nem gyakorlását közönné a' Tsáfzárnak: ez-is néki bal lábát mutatta, hogy azt meg-tsókolja. Könnyen meg-ítéli akárki-is *Caligulának* kevélységét, valaki az akkori Római fzoakásokat, és egy Polgár-mesternek méltóságát meg-gondolja. Tudom ugyan én, hogy *Caligulának* kevélységét némelyek azzal mentik, hogy akkor néki egy újj arannyas és drága köves paputsa lévén, azt akarta volna meg-mutatni. Midőn *Julius Caesar* és *Pompejus* barátsága 's veszekedése alatt olly fok Római vér ontatott volna-ki: *Caesarnak* egy barátja meg-tartott vala egy embert. E' pedig nem fzenvedhetvén annak jó-téteményeivel-való ditsekedését 's annak fzüntelen-való emlegetését; meg-keferedvén azt mondja néki: *redde me Caesari*, adj kezébe engemet *Caesarnak*. Meddig befzélled még: *én tégedet a' baldtól meg-mentettelek*? Ha én arról magam emlékezem, a' nekem élet: ha pedig te emlékeztetfz arra, így merő azon halál. Nem tartozom néked semmivel, ha azért tartottál-meg, hogy légyen másoknak-is kit mútogafs. Le-kell húzni azért a' Jó-téteményről minden azzal-való ditsekedést. A' Jól-tévő halgasson: a' Jó-tétemény pedig hirdesse és magafztalja mind az éig annak tselekedetét.

Ha pedig Sz. H. valaki annyira meg-romlott, hogy az Istennek és a' Természetnek ezen Törvényével semmit-sem gondol, annak Jó-téteményeire, mellyekkel minden szem-pillantásban él, fel nem ébred és meg nem lágyul: ha valakiben az emberi-indulat és természet úgy el-fajult avagy meg-fagyott, hogy az ő neméből, sőt azon egy közönséges vérből származott embereken-való könyörületességre éppen nem hajol: ha a' maga nemét, Hazáját, az emberi-nemet annyira gyűlöli, hogy éppen *Misanthropussá*, embert gyűlölvő, avagy ember-évő farkasá változott: azt jóvallom az illyennek, *si est inhumanus, ne sit injustus*, ha emberség nélkül, az az, emberi indulat és hajlandóság-nélkül-való, leg-alább

ne legyen hamis, és a' társaságbéli életben törvénytelen 's Istentelen. Ha ő senkivel nem akar jól-tenni: ne éljen senkinek jó-téteményeivel. Mert a' mint mindnyájan tudjátok, ez a' leg-igazabb és egyenesebb Törvény, *hogy mi-is azt tselekedjünk másokkal, a' mit kívánunk, hogy mi-velünk tselekedjenek.* Ha jónak tartja, hogy az Isten, a' Természet, és e' világ ő-véle jól-tégyen, tégyen-jól ő-is az emberi nemzettel. Ha pedig roszfznak tartja mással jól-tenni: ne végye-el senkinek jó-téteményit; mert mindjárt *injustus*, hamis, Istentelen léfzen. Ha más-is mint ő, minden emberi indulatot le-vetkezne; az-zal kellene őtet meg-büntetni, hogy a' természetnek, a' Hazának és az emberi nemnek minden jó-téteményeitől fosztatnék-meg és rekesztetnék-el. Mennyen ki azért az ilyen a' *balandó és Földi-Istene*knck, az az, a' jó indulatu, Kegyes szívü, jól-tévő és ember-séges embereknek társaságából; menjen mondom számkivetésre, menjen a' *Hircaniai* avagy *Africai* pusztákra lakozni, a' hol véle a' vadakon-kívül senki jól ne tégyen. Sőt hogy a' másokkal-való jól nem tévésnek erejét annyival jobban meg-érezze: fosztza-meg magát az ő Hazájának, Szüléinek, Tanítóinak, gyakorloinak, egy szóval mindenféle jól-tévőinek jó-téteményitől: menjen oda meztelen, mint-hogy a' természet, midőn e' világra hozta, semmi köntöst az ő nyakába nem vetett vólt; menjen akkor oda, midőn még sem tanulás-által, sem mesterség-által, sem más emberséges emberekkel-való társalkodás-által, sem más úton, módon semmiben nem gyakoroltattott: így meg-érzi, mit téfzen mással jól-tenni, meg-érzi, mit téfzen mások jó-téteményeivel nem élni. Ha az Isten és a' természet Törvénye és példája, ha az emberi indulat, ha az ő Hazája és az emberi Társaság őtet meg nem tanithatták: meg-tanítják az Oroszlánok, a' Tigrisek, a' Medvék, a' Sárkányok, *hogy az ember arra kületett, hogy másokkal jól-tégyen.*

El-hagyom én már Sz. H. az e' féle magoknak élő embereket, a' kiket úgy gondolok, mint valami nagy ehető korhel és hafzontalan hafakot, a' mellyek meg-emésztk mind azt, a' mit a' tagok fok munkával, fáradtsággal, vigyázással, álmatlansággal keresnek, még pedig úgy, hogy abból a' tagok semmi hafznot ne vehessenek: a' mellyek, mint valami herék, el-vefztegetik azt, a' mit

a' méhek nagy bajjal és mesterséggel gyűjtenek. Hálá Istennek, hogy én Nemes Hazánkknak olyan Ofzlopai, Atyjai, Jól-tévői és Ékességei között beszéllek, a' kik már rég valósággal meg-bizonyították azt, hogy az ember azért születik, hogy másokkal jól-tégyen! Vajha ezeknek az Isteni-Gondviselés *Halcioni* tsendes időket és *Nestori* számos esztendőket engedne! Rég panaszol e' világ a' jó emberek kitsiny számáról.

*Rari namque boni, & numero sunt vix totidem, quot
Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.*

Alig vagynak a' jók annyin, mint Thébé-városának kapui, vagy az Egyiptom' Országát meg-gazdagító Nilus vize tengerbe-való szakadásának árcai. Sőt nem tudom én, mitsoda *Fatuma* és sorsa ez az emberi nemzetnek, hogy a' Jó embereket inkább igyekezi a' lefelkedő halál-is keleptzéjébe ejteni, mint a' roszszakat. Vajha nem látnók ennek most-is szomorú példáját ezen előttünk-lévő gyászos koporsóban: a' melyben fekszik ama' fzelid lelkű, egéfsz életében Uri Attyafiaihoz, sőt még az idegenekhez-is szín mutatás nélkül-való fzeretettel és jó indulattal viseltető, mindenekkel jól tévő, legalább mindenkor jól-tenni igyekező Uri Férjfiu, Néhai Méltóságos Gróf, Bethleni BETHLEN IMRE Ur, a' Királyi Felségnek az Erdélyi *Excelsum Regium Guberniumban* Belső Tanáts Híve, az Erdélyi Ref. Ekklesiák, *Collegiumok* és Oskolák Fő *Curatora*, Nagy *Mæcenas*sa, ezek között az Udvarhelyi Ref. *Gymnasiumnak*-is Fő-Curátora és édes Attya. Kinek ha eredetét, születését, Uri Familiáját, annak régiségét, Királyi vérből-való eredetét, szélefen-való ki-terjedését virágzását elő akarnám beszélni: vízfzáz élnék a' tí engedelmetekkel. Sőt mind ezekkel együtt annak Nagyságára sem az időnek rövidsége, sem az én tsekélységem, meg-vallom, nem elégséges. Bizonyos az a' Magyar Hazában, sőt tudják azt *Europának* minden Nemzetségei, hogy ezen Grófi Familia szült és nevelt Fejedelmeket, adott a' Magyar Hazának fok és Nagy *Herosokat*, Vitéz Kapitányokat, Bölts Tanátsofokat, fok Jól-tévőket, *Mæcenasokat*, Magyar *Thuanusokat*, a' Kik fényes virtusaikkal, fok munkával, fáradtsággal, bölts Tanátsal, nagy Költséggel, sőt azzal-is, a' mi az embernek leg-kedvesebb és leg-féltőbb, t. i. vérekkel és élet-
tekkal a'

tekkel a' Királyoknak, Fejedelmeknek használtak, Hazájokkal jeltettek. Nem tagadhatja ezt senki-is más a' mi Hazánkban, hanem a' ki a' másokban-való virtust mindenkor irigy szemekkel nézi: meg-esmérík ezt az idegen Nemzetek-is

De nem lehet nékem most szóllanam ezen Grófi Familiából származott fok és Nagy *Herosok*ról, a' kiknek kedves emlékezetek, Virtufok, nagy Érdemek nem tsak fok Könyvekben, Királyi *Diplomákban*, *Donatiókban*, fok örökkévalóságra készített Oszlopokon, ezüst és réz Táblákon; hanem mindenek-felett az emberek' szívének Tábláján örökké meg-maradnak, által-adván azokat egyik Nemzetség a' következendőnek. Sőt ezen *Herosoknak* hasonló virtusu és mostan virágzó *Heros* Maradékira-is ki nem terjeszkedhetvén; emlitem tsak éppen ezen N. Méltóságos Gróf Urnak édes Attyát, N. Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN SÁMUEL Urat, Nemes Küllő - Vármegyének Fő Ispánját, az Erdélyi Törvényes Királyi Táblának Assessorát, Nemes Maros-Széknek Fő Kapitányját, mint amaz igen fok Virtufairól, hasznos szolgálatjáról, fok jóságairól híres *Herosnak*, Néhai Mélt. Gróf Bethleni BETHLEN JÁNOS Urnak, Első APAFI MIHÁLY Belső Tanács Hívének, Erdély Ország *Cancellariusának*, Nemes Fejér-Vármegye Fő Ispánjának és Nemes Udvarhely-Szék Fő Kapitányának Harmadik Fiát. Ez az Uri Férjfiu meg-ékesítette, vagy inkább az Egek ő-általa meg-áldották az ő Uri Házát, Familiát, sőt édes Hazáját olly öt Fiakkal és egy Leánnyal, mint meg annyi *Herosokkal* és *Heroinával*, a' kik életeknek egész folyásával meg-mútatták, hogy nem annyira magoknak mint a' Közönséges Jónak és Hazájoknak éltek; a' kik mindnyájon, mint-ha ugyan meg-egyezett akaratból tselekedték volna, meg-bizonyították amaz, Istentől és természetől az embernek szívébe oltatott Törvénynek, mint a' Közönséges Jónak és Tárfaságnak egy fundamentomának valóságait, hogy az ember azért születik, hogy másokkal jól-tégyen. Bóldog Ház és bóldog *Saeculum*, a' melly ilyeneket szűl: bóldog Haza, a' mellynek ilyen Fiai, vagy inkább Attyai vagynak! Ezen Őt *Herosoknak* rendében valamint szűletésére-nézve leg-első volt N. Mélt. Gróf Bethleni BETHLEN GYÓRGY Ur, fzelid természetű vállasztott Uri Férjfiu: úgy szintén leg-elsőbben-is Meg-váltó Jéhus-

sához e' földről az Egekbe által-költözött, el-hagyván mindazon-által maga után Uri Hazának és Hazájának éketségére és hafznára Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN GYÖRGY Ur ő Nagyságát, és Méltóságos Gróf Bethleni BETLEN LÁSZLO Ur ő Nagyságát, a' Görgényi *Vener. Tractusbéli* Ref. Ekklésiák' Nagy érdemű Fő-*Curatorát*; úgy szintén Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN KATA Afzfzony ő Nagyságát, Méltóságos Gróf Iktári BETHLEN DOMOKOS Ur ő Nagysága élete kedves Párját. Második vala ama' kedves emlékezetű *Heros*, Erdély Országának Szereteti és Gyönyörüsége, N. Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN ÁDÁM Ur ő Excellenzíája, a' Tsászári és Királyi Felségnek Arany-Kóltos Komornikja, Belső Titok Tanács Hive, *Gubernialis Consiliarius*sa, az Erdélyi Három Nemzetekből álló *Status*oknak és Rendeknek *Præsidense*, és ugyan az Erdélyi Ref. Ekklésiák', *Collegiumok'* és Oskolák' Fő *Curator*a: a' ki ama' választott *Heroindtól*, Uri Afzfzonytól, életének kedves és ritka Kegyességű Párjától, Méltóságos Gróf Loffontzi BÀNFI KLÁRA Afzfzony ő Excellenzíájától hagyott és állított Nemes Hazánknak Három nevezetes Ofzlopokat, Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN GÁBOR Ur ő Excellenzíáját, a' Tsászári és Királyi Felségnek Arany-Kóltos Komornikját, Belső Titok Tanács Hívét, és Erdély Országának Udvari *Cancellariussát*: Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN ÁDÁM Ur ő Excellenzíáját, Felső Afzfzonyunknak nagy hírű Vitéz *Generalissát*: és Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN MIKLOS Ur ő Excellenzíáját, a' Tsászári és Királyi Felségnek Belső Titok Tanács Hívét, *Gubernialis Consiliariussát*, és Fagaras-Vidéke Fő Kapitánját. Harmadik pedig vala ezen Őt *Herosok* közül N. Mélt. Gróf Bethleni BETHLEN SÁMUEL Ur ő Nagysága, Felső Afzfzonyunknak az Erdélyi *Regium Guberniumban* Belső Tanács Híve, és az Erdélyi Ref. Ekklésiák', *Collegiumok'* és Oskolák' Fő *Curator*a. Ez-is, mint szintén eddig említett Uri Kedves Testvérei, köztünk hagyta a' közönséges Jóra Hazánknak nevezetes Ékecségeit, Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN FERENTZ Ur ő Nagyságát, de a' ki egy néhány esztendővel ez előtt az Egekbe által-költözött: Mélt. Gróf Bethleni BETHLEN JÁNOS Ur ő Nagyságát, az Udvarhellyi *Gymnasiumnak* Fő *Curatorát*; úgy szintén Mélt. Gróf Bethleni BETHLEN SUSÁN-

SUSANNA Afzfzony ő Nagyságát, és Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN KATA és JULIÁNA Kis-Azfzfzonyokat ő Nagyságokat. A' Negyediket, mint az én mostani *Oratiom*nak szomorú tüzét egy kevésse el-hagyván; vala az Ötödik ama' Nagy *Heros*, N. Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN FARKAS Ur ő Nagysága, Felsőleges Afzfzonyunknak Vicéz *Generalis*sa, a' ki, óh fájdalom! mint ama' Görög Országai híres Hadi-Vezér, *Epaminondas*, nem hagyott maga után más Magzatokat, hanem az ő Vitézségének, fok érdemének, Jóságának, Virtusinak örök emlékezetét. Ezen *Heros*ok közül-való Nagy *Heroindról*, ritka Kegyelességü választott Uri Afzfzfzyról pedig, N. Méltóságos Gróf Bethleni BETHLEN KATA Afzfzfzony ő Nagyságáról, N. Méltóságos R. Sz. B. Gróf Széki TELEKI JOSEF Ur ő Nagysága élete Kedves Párjáról jobb femmit-fem mondani, mint keveset szólni. Meg-vallom én Sz. H. hogy valahányszor gondolkodom ezen Öt Nagy *Herosokról*, *Macedonasokról*, és Nagy *Heroindról*, mindenkor eszembe jut a' régiségnek *Stilus*sa, hogy ezek életekkel meg-bizonyították, hogy ők *Jöltető Földi Istenek*, de oh fájdalom! halálokkal-is meg-mútatták, hogy *balandó Istenek*.

Forditom immár Sz. H. az én *Oratiomat* az ő tulajdon tüzéjára, az említett *Heros*ok közül-való Nagy *Herosra*, N. Méltóságos Gróf és *Consiliarius* Bethleni BETHLEN IMRE Ur ő Nagyságára. A' kit, ha csak azon Virtusairól kellene meg-dítsérni, a' mellyeket a' természet minden munka, fáradtság és gyakorlás nélkül nagy mértékben az ő szívében öltött volt: nem mondanék talám sem igen ritka, sem felette nagy dolgot. Ha pedig nézem az ő szelid és tsendes indulatait, mértékletes életét, az ellenkező dolgokban-való békeséges tűrését, alázatosságát, Jóságát, Királyához, Hazájához-való igaz hűségét, Uri Attyafiaihoz, sőt másokhoz-is szin mutatás-nélkül-való szíretetét, a' Közönséges Jóra és ezzel együtt az Isten Házának javára intézett életét, másokkal fok-képpen-való jöltetését, vagy ha e' nem lehetett, ártatlanságát, és ezekért 's ezekhez hasonlókért mindenek előtt-való kedvességét: ezek azon Virtusok, a' mellyekben gyakorlotta világi életét, ezek azok a' mellyek őtet, a' mint szokták mondani, *characterizáltak*, meg-külöm-

böztették. Igen jó eleve meg-érzte azt, *hogy az ember azért sületik, hogy másokkal jól-tégyen.* Azért egész életében ezen drága, de ritka Virtusnak gyakorlása-által követte, leg-alább mindenkor követni igyekezte a' mindenekkel, kiváltképpen pedig a' Kegyes emberekkel jól-tévő Istent. Jó eleve meg-tanulta vólt azt, *se denegare Patriæ exilium est pati.* A' ki magát Hazájának és a' Közönséges Jónak szolgálatjára nem készíti, vagy magát attól meg-vonja, olyan, mintha szám-kivetésben élne. Azért el-végezván a' Hazában tanulásának folyását, melyben a' gyermeki idő gyakoroltatik: jóra igyekező indulatit követvén, majd a' Nagyobb és Fényesebb helyeket-is meg-látogatta. Ugyan-is, ezen folyó *Sæculumnak* Tizen-kilentzedik esztendejében Felséges Hatodik KÁROLY Tsáfzárt mélységes alázatossággal tisztelvén és egyfzer'smind engedelmet-is nyervén, majd a' Német-Országi *Electro*roknak és nevezetesebb Fejedelmeknek Udvaraikat-is köszöntötte, és az után a' Tenger mellyéki Tartományokban, kivált-képpen *Angliában* és *Belgiumban*, Virtusinak, *Experientiájának* jobban-való gyakorlására Három esztendő-kig-való mulató szállást választott. Tudom én azt, hogy az igen Nemzetek között-való utazás fok Ifjakot meg-ront: de igaz az-is, hogy mások magok példájok-által mutatják, hogy az által menyire ki-miveltetnek és meg-is jobbitatnak. Már *Horatius* az elsőbokről azt mondja, - - - *quid terras alio calentes*

Sole mutamus? Patriæ quis exul

Se quoque fugit?

Miért mégyen, úgy mond, valaki idegen Nap által melegvő Tartományokba; ha, midőn Hazáját el-hagyja, akkor egyfzer'smind magát, az az, roszsz indulatait, meg-vesztett erköltseit-is el nem hagyja? Azért egy ilyennek, midőn panaszolkodnék, hogy hofszas utazásának, fok Országokon-való járásának semmi hasznát nem vette, nem ok nélkül mondotta *Socrates: Tecum enim semper peregrinabaris.* Azért esett ez, hogy mindenkor és mindenütt te-magaddal utaztál, el nem hagyván te-magadtól, a' mi roszsz vólt te-benned. De ezen N. Méltóságos Gróf és *Consiliarius* Ur, úgy utazott, hogy az alatt fok tudománnyal, mesterséggel, kereskedéssel virágzó Városoknak, fok ki-mivelt Nemzetségeknek Szokásaiknak, Erköltseiknek, Törvényeiknek, Nyelveiknek tanulása-által magát Hazájának szolgálat-jára ké-

jára kézfitené. Vízszá térvén édes Hazájába, hogy Ifjuságát gyakorlás - nélkül ne töltené, és hogy *Experientia*jának bővebb gyümöltseit közölhetné másokkal: a' Vitézi Rendben, a' *Gyulaianum Regimentben* elsőben Köz - Katonai, mindjárt Zászló - tartói, az után Hadnagy, majd Kapitányi hívaralban gyakorlotta Virtusait. De rész szerint gyenge egészsége, rész szerint Uri Házának Törvényes fok bajjai - által kényszerítetvén, midőn MDCCXXX - dik esztendőben minden-felé nagy tsendesség és békeség volna; a' Virtusnak és Vitézségnek ezen szép *Theatrum*át el-hagyván, másodszor Uri Házához vízszá jött, meg - ajándékozatván a' Tsá - szári Felsegtől Fő - Stráfa - mesteri méltósággal.

El - vette vala már két esztendővel az előtt Kedves Há - zas - társul amaz Afzfzonyi Rendnek fok Virtusokkal fel - ruház - tatott választott Ékességét, Néhai Méltóságos Gróf Maros Né - meti GYULAI KLÁRA Afzfzony ő Nagyságát, Néhai Mélt - tóságos Gróf és *Generalis* Maros Németi GYULAI FERENTZ Ur, és ama' példás Kegyességű Néhai Méltóságos Gróf Loffon - tzi BÁNFI MÁRIA Afzfzony ő Excellenziajok kedves Leányát. Látták, de óh fájdalom! tsak látták Páros életeknek két ked - ves Virág - szálát, Néhai Méltóságos Bethleni BETHLEN KLÁ - RA és MÁRIA Kis - Afzfzonyokat: kiket kedves Párul tsak ha - mar egymás után el - vévének Hazánknak két Testvér Ékességei, Méltóságos Gróf Kis Rhédei RHÉDEI JÁNOS Ur ő Nagysá - ga, Felseges Afzfzonyunknak Arany - Költsos Kamarás Híve, *Generalis*fa, és fok más Titulusokkal ékeskedő Férjfiu; és Méltósá - gos Gróf Kis Rhédei RHÉDEI MIHÁLY Ur ő Nagysága. De nem fokáig gyönyörködheték ezen jó lelkű Atya Két Kedves Le - ányinak Páros életekben: mert mindeniktől tsak hamar egymás után, sőt az előtt nem fokkal élete Kedves Párjától - is a' halál meg - fosztá. Nehéz egy Jó Atyának, midőn élete Párjának, gyer - mekeinek, még pedig minden maradék nélkül egymás - utánn - va - ló halálokat látja. De meg - tanulta volt azt, hogy ennek egyet - len egy orvofsága a' békeséges türés. Uri Házának pedig ezen romláfai között - is a' Királyi Felsegtől vállára tétetett Hivatalnak terhét hasonlító szorgalmatossággal és haszonnal hordozta. Ugyan - is

már ezen *Saeculumnak* XLVII-dik Efstendéjétől - fogva Felséges Afzfzonyunknak Kegyelmetségéből elsőben Kövár - Vídéki Fő Kapitányságot, nem fokára Doboka - Vármegyei Fő Ispánságot, majd a' Királyi *Guberniumban Actualis, Intimus Consiliariusságot* úgy vifelt, hogy minden Rendek kedvellenék és fzeretnék. Ugy tartják eleitől - fogva, hogy igen nehéz egy Orfzágnak Kormánnya mellett - valo Hivatalokban úgy forogni, hogy mind a' Király, mind a' Haza előtt - való kedveséget valaki meg - nyerhesse és mind végig meg - tarthassa. Ezek mellett az Erdélyi Ref. Ekkléfiák, *Collegiumok*, Oskolák, Közönséges Jóra tzelozó tudományok állapotját, nevezetesen az Udvarhelyi Ref. *Gymnasyum'* dolgait mind haláláig munkával, fáradsággal, tanátsal, költséggel segiteni, elő - mozdítani, jóra fordítani, néki fzüntelen - való gondja vala. Igy töltvén - el életét mint - egy a' fzüntelen - való jól - tévésben: engedelmet nyert vala az el - múlt efstendőben a' Királyi Felségtől, hogy az idő, fok fáradság és változás - által meg - gyengült életének hátra - lévő részét maga Uri Házánál tsendefén töltené - el. De lábán indult igen kitsin febből következt Fenének testét és vérét eljáró, meg - vesztegető 's mérgefen rágó ereje miatt, igen nagy és éles fájdalmak 's kínok között ezen Efstendőben, Böjt - elő Havának Negyedik napján, Életének pedig LXVII-dik Efstendéjében buzgó imádságok között Lelkét Istenének és Meg - váltó Jufusának kezébe vifzfá ajánlotta.

Egy vólna még hátra Méltóságos Gróf Urak, hogy t. i. a' közönséges fzikás fzerint ezen fzelid és bóldog Lelket tí - tölletek Uri Kedves Attyafiaitól, Jó Uraitól, és mindenektől, a' kik nékie utolsó tífztefséget tettetek, el - butszúztatnám. De a' tí bóltis itéletetek és Parantsolatotok fzerint ezt el - múlatom. Avagy nem képtelen dolog - é egy bóldog Lelket, egy meg - holt testet *Persondvá* tenni, elő - állítani a' *Theatrumra* és fzikót adni fzikájába? Vagy a' ki a' meg - holtnak *Persondját* vefzi magára, vallyon annak fzikavait, indulatait fzikta - é elő - mondani: nem inkább a' maga ékefen fzikollását mutatja - é keresett fzikókkal és válogatott fzikollásnak formáival? Vajha ez a' fzikás a' Keresfzyének közé bé nem tsúfzott vólna! Életében ezen fzelid Lélek tí - hozzátok - való fzikives Atyafiságát, indulatját

dulatját, jó kívánságát, nem én-általam, hanem tselekédettel elégé meg-bizonyította. Tí pedig Sz. H. emlékezzetek-meg, hogy fokban azok közül, a' kik ma másoknak ajtaján alamisnát kérnek, a' kik mások segítsége-nélkül szükölködnek: hajdon fényes Házakban laktanak, gazdagon éltenek, másoknak adakoztanak. Tí-is mindnyájan emberek vagytok, és azt kell mondanotok, a' mit Ötödik KÁROLY Tsáfzár mondott vala ama' *Ticinumi* ütközetten el-fogat-tatott Frantzia Országi Királynak, FRANCISCUS *Primus*nak: *homo sum, nihil humani a me alienum puto*. Ember vagyok, és rajtam is meg-eshetik, a' mi egyéb emberen meg-esik. Emlékezzetek-meg, hogy fokszor a' szép Virtus a' porban hever, melly a' tí jó-téte-ményitek-által fok hasznos gyümölsöt terem. És hogy mindent egyben ki-mondjak, emlékezzetek-meg, hogy mindnyájon ezen *conditio* alatt születtetek e' világra, hogy másokkal jól-tégyetek.

E L - M O N D A M.

